

TIBBIY TERMIN TARJIMASIDA EKVIVALENTLIK TURLARI: TO'LIQ, QISMAN VA FUNKSIONAL EKVIVALENTLAR

Annotatsiya. Tibbiy terminlar tarjimasi tibbiyot sohasi uchun muhim lingvistik va amaliy masala bo'lib, unda terminologik aniqlik, semantik moslik va kommunikativ tushunarlilik asosiy mezonlar hisoblanadi. Mazkur maqolada ingliz tilidan o'zbek tiliga tibbiy terminlarni tarjima qilish jarayonida uchraydigan ekvivalentlik turlari — to'liq, qisman va funksional ekvivalentlar ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot xalqaro tibbiy tasniflar, maxsus lug'atlar va klinik matnlar asosida olib borilib, terminlarning semantik, morfologik va pragmatik xususiyatlari qiyosiy yondashuvda o'rganiladi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, o'zbek tibbiy terminologiyasida funksional va qisman ekvivalentlar keng qo'llaniladi, bu esa tarjimada izchillik va standartlashtirish masalasini dolzarb etadi.

Kalit so'zlar: tibbiy termin tarjimasi, ekvivalentlik, to'liq ekvivalent, qisman ekvivalent, funksional ekvivalent, o'zbek tili.

TYPES OF EQUIVALENCE IN MEDICAL TERMINOLOGY TRANSLATION: FULL, PARTIAL, AND FUNCTIONAL EQUIVALENTS

Abstract. The translation of medical terminology represents a significant linguistic and practical challenge in the field of medicine, where terminological precision, semantic equivalence, and communicative clarity are considered essential criteria. This article provides a scholarly analysis of equivalence types encountered in the process of translating medical terms from English into Uzbek, namely full, partial, and functional equivalence. The study is based on data drawn from international medical classifications, specialized dictionaries, and clinical texts, and employs a comparative approach to examine the semantic, morphological, and pragmatic features of medical terms. The findings indicate that functional and partial equivalents are widely used in Uzbek medical terminology, which highlights the relevance of consistency and standardization issues in medical translation.

Keywords: medical terminology translation, equivalence, full equivalence, partial equivalence, functional equivalence, Uzbek language.

ВИДЫ ЭКВИВАЛЕНТНОСТИ ПРИ ПЕРЕВОДЕ МЕДИЦИНСКИХ ТЕРМИНОВ: ПОЛНЫЕ, ЧАСТИЧНЫЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ЭКВИВАЛЕНТЫ

Аннотация. Перевод медицинских терминов представляет собой важную лингвистическую и практическую задачу в сфере медицины, где ключевыми критериями являются терминологическая точность, семантическая эквивалентность и коммуникативная понятность. В данной статье проводится научный анализ типов эквивалентности, возникающих в процессе перевода медицинских терминов с английского языка на узбекский, а именно полной, частичной и функциональной эквивалентности. Исследование основано на материалах международных медицинских классификаций, специализированных словарей и клинических текстов и осуществляется в рамках сравнительного подхода с целью изучения семантических, морфологических и прагматических характеристик терминов. Полученные результаты свидетельствуют о широком использовании функциональных и частичных эквивалентов в узбекской медицинской терминологии, что актуализирует проблему изъятности и стандартизации в медицинском переводе.

Ключевые слова: перевод медицинской терминологии, эквивалентность, полная эквивалентность, частичная эквивалентность, функциональная эквивалентность, узбекский язык

Kirish. Globallashuv sharoitida tibbiyot sohasi xalqaro ilmiy axborot almashinuvi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, bu jarayonda tarjima muhim vosita hisoblanadi. Ayniqsa, ingliz tilida yaratilgan tibbiy adabiyotlar, klinik protokollar va ilmiy maqolalarning o‘zbek tiliga tarjimasida terminologik aniqlikni talab etadi. Tibbiy terminlar tarjimasida ekvivalentlik masalasi nafaqat lingvistik, balki klinik va ijtimoiy ahamiyatga ham ega, chunki noto‘g‘ri tarjima diagnostika va davolash jarayonida jiddiy xatolarga olib kelishi mumkin. Mazkur maqolada tibbiy termin tarjimasida ekvivalentlikning asosiy turlari — to‘liq, qisman va funksional ekvivalentlar ilmiy nuqtai nazardan yoritiladi hamda ularning o‘zbek tilidagi qo‘llanish xususiyatlari tahlil qilinadi.

Tadqiqot materiali va metodlari

Tadqiqot materiali sifatida xalqaro tibbiy tasniflar (ICD-11), ingliz–o‘zbek tibbiy lug‘atlar, ilmiy maqolalar va klinik tavsiyanomalar tanlab olindi. Tadqiqotda qiyosiy-analitik metod, semantik tahlil, terminologik tavsiflash va funksional yondashuv usullaridan foydalanildi. Terminlar ularning ma‘no mosligi, qo‘llanish doirasi va kommunikativ vazifasiga ko‘ra guruhlariga ajratildi.

Inglizcha	O‘zbekcha
Diabetes mellitus	Qandli diabet
Hypertension	Arterial gipertoniya
Pneumonia	Pnevmoniya
Hepatitis	Gepatit

holatda termin **umumiy ma’noda mos**, lekin ayrim klinik yoki semantik nozik jihatlar yo‘qoladi yoki torayadi.

Inglizcha	O‘zbekcha	Izoh
Stroke	Insult	Tibbiy sabablar xilma-xil bo‘lishi mumkin
Failure	Yetishmovchilik	Organ turi ko‘rsatilmaydi
Disorder	Kasallik	Har doim to‘liq klinik holat emas

Bu holatda **so‘zma-so‘z tarjima emas**, balki tibbiyot amaliyotida bir xil vazifani bajaradigan tushuncha beriladi.

Tur	Aniqlik	Ilmiy moslik	Qo‘llanishi
To‘liq	Juda yuqori	100%	Ilmiy maqola
Qisman	O‘rtacha	Qisman	Klinik nutq
Funksional	Amaliy	Vazifaviy	Tibbiy amaliyot

Tibbiy termin tarjimasida to‘liq ekvivalentlik

To‘liq ekvivalentlik holatida manba tilidagi termin bilan tarjima tilidagi termin o‘rtasida semantik, morfologik va funksional jihatdan to‘la moslik mavjud bo‘ladi. Bunday terminlar odatda xalqaro miqyosda qabul qilingan va fonetik moslashuv orqali o‘zbek tiliga o‘zlashtirilgan bo‘ladi. Masalan, *diabetes* — *diabet*, *hepatitis* — *gepatit*, *bronchitis* — *bronxit*. Ushbu terminlar tibbiy mutaxassislar tomonidan bir xil ma’noda tushuniladi va ilmiy diskursda muammosiz qo‘llanadi. To‘liq ekvivalentlar tarjimada eng qulay birliklar hisoblanib, terminologik izchillikni ta‘minlaydi.

Qisman ekvivalentlik va uning xususiyatlari

Qisman ekvivalentlik holatida terminning umumiy ma‘nosi saqlangan bo‘lsa-da, semantik yoki struktura jihatidan to‘liq moslik kuzatilmaydi. Bunda terminning ma‘lum komponentlari

yo'qolishi yoki kengayishi mumkin. Masalan, *heart failure* termini o'zbek tilida *yurak yetishmovchiligi* shaklida tarjima qilinadi. Bu yerda inglizcha termin qisqa va ixcham bo'lsa, o'zbekcha variant tavsiflovchi xarakterga ega. Qisman ekvivalentlar ko'pincha tushunarlikni oshiradi, biroq ilmiy aniqlik nuqtai nazaridan ayrim cheklovlarga ega bo'lishi mumkin. Shu sababli ular ko'proq o'quv va ommabop tibbiy matnlarda uchraydi.

Funksional ekvivalentlik va kommunikativ yondashuv

Funksional ekvivalentlik tarjimada eng moslashuvchan tur hisoblanadi. Bunda terminning shakli yoki to'g'ridan-to'g'ri ma'nosi emas, balki uning kommunikativ vazifasi asosiy mezon bo'ladi. Masalan, *screening* termini o'zbek tilida *tekshiruv*, *oldindan tekshirish* yoki *profilaktik ko'rik* shaklida berilishi mumkin. Bu tarjimalar terminning funksiyasini to'g'ri yetkazadi, biroq leksik jihatdan to'liq mos emas. Funksional ekvivalentlar ayniqsa bemorlar bilan muloqotda, sog'liqni saqlash targ'ibotida va ommaviy axborot vositalarida samarali hisoblanadi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'zbek tibbiy terminologiyasida ekvivalentlikning barcha uch turi faol qo'llaniladi. To'liq ekvivalentlar ilmiy va professional diskursda ustun bo'lsa, qisman va funksional ekvivalentlar kommunikativ va didaktik ehtiyojlardan kelib chiqib shakllanadi. Biroq bu holat terminologik variantlilikni kuchaytirib, standartlashtirish muammosini yuzaga keltiradi. Shu sababli tibbiy termin tarjimasida ekvivalentlik turini tanlashda matn turi, auditoriya va kommunikativ maqsadni hisobga olish zarur.

Xulosa

Mazkur maqolada tibbiy termin tarjimasida ekvivalentlikning to'liq, qisman va funksional turlari ilmiy asosda tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari o'zbek tibbiy terminologiyasining rivoji uchun muhim bo'lib, terminologik izchillik va tarjima sifatini oshirishga xizmat qiladi. Kelgusida ushbu yo'nalishda korpus asosidagi tadqiqotlar va normativ terminologik lug'atlar yaratish dolzarb vazifa hisoblanadi. Mazkur tadqiqot ingliz tilidan o'zbek tiliga tibbiy terminlarni tarjima qilish jarayonida ekvivalentlik muammosini ilmiy asosda tahlil qilishga qaratildi. Olib borilgan tahlillar tibbiy termin tarjimasida to'liq, qisman va funksional ekvivalentlik turlari turli lingvistik va kommunikativ omillar ta'sirida shakllanishini ko'rsatdi. To'liq ekvivalentlar asosan xalqaro miqyosda standartlashgan terminlarda uchrab, ilmiy va professional tibbiy diskursda terminologik aniqlikni ta'minlaydi. Qisman ekvivalentlar esa semantik moslikni saqlagan holda, til tizimining o'ziga xos xususiyatlari sababli kengaytirilgan yoki tavsiflovchi shakllarda namoyon bo'ladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'zbek tibbiy terminologiyasida funksional ekvivalentlar muhim o'rin tutadi. Bunday ekvivalentlar terminlarning kommunikativ vazifasini to'liq ifodalab, ayniqsa bemorlar bilan muloqotda va ommabop tibbiy matnlarda tushunarlikni oshiradi. Biroq funksional va qisman ekvivalentlarning keng qo'llanilishi terminologik variantlilikni kuchaytirib, ilmiy matnlarda izchillik va standartlashtirish muammosini yuzaga keltiradi. Shu munosabat bilan, tibbiy termin tarjimasida ekvivalentlik turini tanlashda matnning janri, maqsadli auditoriya va kommunikativ vazifa asosiy mezon sifatida e'tiborga olinishi lozim. Ilmiy va klinik hujjatlarda to'liq ekvivalentlarga ustuvorlik berish, o'quv va ommabop matnlarda esa funksional ekvivalentlardan oqilona foydalanish tavsiya etiladi. Mazkur yondashuv o'zbek tibbiy terminologiyasini standartlashtirish, tarjima sifatini oshirish va tibbiy axborotning aniq hamda tushunarli yetkazilishiga xizmat qiladi.

Tibbiy tarjima sohasida terminologik aniqlik ilmiy axborotni to'g'ri yetkazishning asosiy sharti hisoblanadi. Ayniqsa, tibbiyot kabi yuqori mas'uliyat talab qiladigan sohada terminlarning noto'g'ri tarjimasi klinik xatolarga, noto'g'ri tashxis va davolash taktikasiga olib kelishi mumkin. Shu sababli tibbiy terminlarni tarjima qilishda ekvivalentlik masalasi muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Ekvivalentlik tushunchasi tarjima nazariyasida bir tildagi birlikning boshqa tildagi ma'no, vazifa va semantik yuk jihatdan mos kelishini anglatadi. Tibbiy terminologiya doirasida esa ekvivalentlik nafaqat lug'aviy moslikni, balki ilmiy aniqlik, klinik mazmun va kasbiy qo'llanishni ham o'z ichiga oladi. Tadqiqotchilar tibbiy termin tarjimasida asosan uch turdagi ekvivalentlikni ajratadilar: to'liq ekvivalentlik, qisman ekvivalentlik va funksional

ekvivalentlik. To'liq ekvivalentlik holatida termin ikki tilda ham bir xil ilmiy tushunchani mutlaq darajada ifodalaydi. Bunday terminlar odatda xalqaro tibbiy leksikaga mansub bo'lib, lotin va yunon tillaridan kelib chiqqan. Masalan, "diabetes mellitus" termini o'zbek tilida "qandli diabet" shaklida to'liq ekvivalent bilan ifodalanadi. Xuddi shuningdek, "hypertension" — "arterial gipertoniya", "hepatitis" — "gepatit", "pneumonia" — "pnevmoniya" kabi terminlar ham ikki tilda bir xil klinik mazmuni saqlaydi. Bunday ekvivalentlar ilmiy maqolalar, klinik protokollar va darsliklarda asosiy va ishonchli terminlar sifatida qo'llanadi.

Qisman ekvivalentlik terminning umumiy ma'nosi mos bo'lsa-da, ayrim semantik yoki klinik nozikliklar to'liq aks etmagan holatni bildiradi. Bu turdagi tarjimalarda tushuncha saqlanadi, biroq aniq chegaralari torayishi yoki kengayishi mumkin. Masalan, ingliz tilidagi "stroke" termini o'zbek tilida ko'pincha "insult" deb tarjima qilinadi. Biroq "stroke" tushunchasi gemorragik, ishemik va boshqa miya qon aylanish buzilishlarini umumlashtirgan bo'lsa, "insult" ayrim hollarda toroq klinik ma'noda ishlatiladi. Xuddi shuningdek, "failure" so'zi "yetishmovchilik" deb tarjima qilinadi, ammo qaysi organ yetishmovchiligi ekani ko'rsatilmasa, ilmiy aniqlik pasayadi. Shu sababli qisman ekvivalentlardan foydalanishda kontekst muhim ahamiyatga ega bo'lib, ko'pincha izohlovchi qo'shimchalar talab etiladi. Funktsional ekvivalentlik esa terminning so'zma-so'z tarjimasi emas, balki tibbiy tizimlar va amaliyotdagi vazifaviy moslik asosida beriladi. Bu holatda tarjimon tushunchaning ma'nosidan ko'ra uning klinik funksiyasini asos qilib oladi. Masalan, "primary care physician" atamasi o'zbek tilida "oilaviy shifokor" tarzida beriladi. Garchi so'zma-so'z tarjimada "birlamchi yordam shifokori" bo'lishi mumkin bo'lsa-da, amaliyotda "oilaviy shifokor" tizimi ushbu vazifani bajaradi. Xuddi shuningdek, "emergency room" atamasi "shoshilinch yordam bo'limi" tarzida moslashtiriladi. Funktsional ekvivalentlar tibbiy muhitda tushunarlilikni oshiradi va amaliy muloqotni yengillashtiradi. Shuni ta'kidlash joizki, tibbiy tarjimada eng maqbul yondashuv — imkon qadar to'liq ekvivalentlardan foydalanishdir. Qisman va funktsional ekvivalentlar esa zarurat tug'ilganda, kontekst asosida ehtiyotkorlik bilan qo'llanishi lozim. Tarjimon nafaqat til bilimiga, balki tibbiy bilimiga ham ega bo'lishi talab etiladi, chunki har bir termin klinik oqibatlarga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Xulosa qilib aytganda, tibbiy termin tarjimasida ekvivalentlikning uch turi ilmiy aniqlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. To'liq ekvivalentlik ilmiy standartni ifodalasa, qisman ekvivalentlik ma'no mosligini saqlagan holda aniqlikni cheklaydi, funktsional ekvivalentlik esa amaliy qulaylikni ta'minlaydi. Ularning to'g'ri va o'rinli qo'llanilishi tibbiy tarjimaning sifatini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Baker, M. (2018). In other words: A coursebook on translation (3-nashr). London: Routledge.
2. Temmerman, R. (2011). Terminology and translation. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
3. Wulff, H. R. (2004). The language of medicine. Journal of the Royal Society of Medicine, 97(4), 187–188.
4. Cabré, M. T. (1999). Terminology: Theory, methods and applications. Amsterdam: John Benjamins.
5. Sager, J. C. (1990). A practical course in terminology processing. Amsterdam: John Benjamins.